

Zasady latynizacji alfabetu greckiego

Język grecki (dla odróżnienia od jego różnych wersji z przeszłości, określane też jako nowogrecki) jest współcześnie językiem oficjalnym na terenie Grecji i Cypru. Należy do rodziny języków indoeuropejskich i jako jedyny zaliczany jest współcześnie do grupy helleńskiej. Zapisywany był i jest za pomocą alfabetu greckiego (zapis starożytny jest podobny do stosowanego obecnie), którego udokumentowana historia sięga VIII w. p.n.e. Wcześniej, bo już w XV w. p.n.e. teksty w języku greckim zapisywano za pomocą pisma linearnego B. Za symboliczny początek współczesnego etapu rozwoju języka nowogreckiego uznawany jest zwykle rok 1453, czyli data upadku Konstantynopola, kiedy język utracił na kilka wieków swoją państwowość.

Język nowogrecki stanowi jeden z oficjalnych języków Unii Europejskiej. Jest też uznawany za język mniejszości etnicznych zamieszkujących m.in. na terenie dzisiejszych Włoch, Turcji, Armenii, Ukrainy, Bułgarii, Macedonii Północnej i Albanii. Cechuje go występowanie licznych dialektów, z których największe znaczenie mają warianty: cyprijski, kreteński, tsakoński (na wchodzie Peloponezu), pontyjski (społeczności Greków zamieszkujących do lat 20. XX wieku południowe wybrzeża Morza Czarnego, nadal używany przez ludność, która przybyła stamtąd na teren dzisiejszej Grecji) i grekański (spotykany do dzisiaj w Kalabrii). Ta mnogość dialektów sprawia, że występują dość znaczne różnice w wymowie tych samych dźwięków, a tym samym i słów, przez ludność zamieszkującą różne części kraju i świata mówiącego po grecku. Największy odsetek ludności greckojęzycznej posługuje się demotyczną (dosł. ludową) formą języka nowogreckiego, który od 1976 roku stał się w Grecji językiem urzędowym i jest nauczany w greckich szkołach. W 1982 roku przeprowadzono też reformę ortografii, polegającą na zniesieniu systemu politonicznego.

Wcześniej mimo powszechnie stosowanego w mowie demotyku, od początków nowożytnego państwa greckiego, czyli od 1829 roku aż do lat 70. XX wieku, językiem oficjalnym i urzędowym na terenie Grecji była *katarewusa* (*katharevousa*), czyli sztucznie wprowadzony język „oczyszczony” z obcych wpływów, silnie nawiązujący do swych starożytnych korzeni, zarówno w zakresie form gramatycznych, słownictwa, jak i zapisu (system politoniczny, przeddechy itd.). Do dziś stanowi on oficjalny język kościołów Grecji i Cypru oraz Ekumenicznego Patriarchatu Konstantynopolańskiego. Nadal, choć coraz rzadziej, niektóre nazwy geograficzne na greckich mapach bywają zapisywane zgodnie z regułami *katharewusy* – np. Αργολίς, Νομός Αργιλίδος, Αγίων Όρος zamiast obowiązujących obecnie form Αργολίδα, Νομός Αργολίδας, Άγιο Όρος.

Współczesny alfabet grecki składa się z 24 liter i dwóch znaków diaktrycznych: akcentu (w formie *acutus*, tj. skierowanego w prawo) oraz dierezy. Akcent, tak w grece pisanej, jak i drukowanej jest obowiązkowy. Wyjątkiem są zapisy w kapitalikach. Wymowa ich nowogreckich nazw różni się od tej uznawanej przez polskich filologów klasycznych za właściwą dla greki starożytnej. Dodatkowo, aby oddać dźwięki, powstające w licznych słowach w wyniku sąsiedztwa pewnych liter, wykorzystuje się 16 dwuznaków.

W języku greckim może być również stosowany, wywodzący się ze starożytnej greki, literowy zapis liczebników. Choć pozwala on na zapisanie dowolnej liczby całkowitej, w praktyce stosowany jest rzadko, ale może występować również na mapach, np. w oficjalnych nazwach cmentarzy (‘Pierwszy Cmentarz Ateński’ – Α΄ Κοιμητήριο Δήμου Αθηναίων, ‘Aleja Króla Jerzego II’ – Λεωφόρος Βασιλέως Γεωργίου Β).

Za podstawę zastosowanego systemu transliteracji przyjęto normę ISO 843:1997 (polskie tłumaczenie: PN-ISO 843:1999) i zawarte w niej zasady transliteracji (pkt. 3.1, tabl. 1), której odpowiednikiem stosowanym przez grecki urząd Grecką Organizację Normalizacyjną jest norma EL07 743:2001 (w oryginale ΕΛΟΤ 743:2001). Stosowana jest również polska transkrypcja fonetyczna, częściowo bazująca na zasadach transkrypcji uwzględnionych w ww. normie (pkt. 3.1, tabl. 2).

Wymowa poszczególnych dźwięków języka greckiego, a zwłaszcza ich wymowa w słowach, może być dla Polaków dość trudna, ponieważ niektóre z nich nie występują w języku polskim, a inne w pewnych połączeniach z innymi dźwiękami (dotyczy to nie tylko dwuznaków) należy wymawiać odmiennie niż w przypadku tych samych połączeń w języku polskim. Na przykład, jeśli po literze γ (gamma) występuje litera transkrybowana jako *i* lub *e*, to wówczas połączenie to jest wymawiane miękko, jako dźwięk zbliżony do polskiego [j], choć nadal słychać w nim pozostałość gardłowego [g]. Podobnie jest w przypadku liter κ (kappa) i χ (chi) – one również, jeśli występują przed znakami ε, αι (czyli dźwiękiem [e]) i wszystkimi znakami transkrybowanymi jako *i*, należy wymawiać miękko, np.

nazwie wyspy Κέρκυρα (polski egzonym Korfu), którą należy wymawiać (i transkrybować) jako *Kierkira*, czy w słowie χερσόνησος (wymowa i transkrypcja: *chiersonisos*) oznaczającym półwysep.

Dźwięki zapisywane przy pomocy greckich liter δ (delta) i θ (theta) nie mają odpowiedników w języku polskim, dlatego zastosowano ich uproszczoną transliterację i transkrypcję. W rzeczywistości δ należy wymawiać jako [th] (zapis w międzynarodowym alfabecie fonetycznym (IPA): ð]) jak w angielskim wyrazie *mother*, a θ jako [th] (zapis w IPA: θ) – jak w angielskim słowie *think*.

W języku greckim w zasadzie nie wymawia się podwójnie występujących obok siebie dwóch takich samych spółgłosek, np. Κύλληνη – [Kilini], Αττική – [Atiki]. Jednym wyjątkiem w standardowej grece jest γγ, wymawiane [ng]. Niemniej w niektórych dialektach, szczególnie w dialekcie cypryjskim, podwójne spółgłoski są rozróżniane również w wymowie.

Podobnie jak w języku polskim, również po grecku, nazwy geograficzne zapisywane są z wielkiej litery, z wyjątkiem ich użycia przymiotnikowego, np. Ελλάδα (Grecja), ale ελληνική γλώσσα (język grecki). W nazwach złożonych z dwóch lub więcej wyrazów każdy z nich należy rozpocząć wielką literą – np. Μικρή Πρέσπα (Mała Prespa), Εθνικός Δρυμός Σαμαριάς (Park Narodowy Samarii). Zarówno w transliteracji, jak i w transkrypcji, wielkie litery oraz dywizy powinny być stosowane zgodnie z ich zapisem w języku greckim.

	transliteracja	transkrypcja		transliteracja	transkrypcja
Α α	a	a	Φ φ	f	f
Β β	v	w	Χ χ	ch	ch ⁵ , chi ⁶
Γ γ	g	g ¹ , j ²	Ψ ψ	ps	ps
Δ δ	d	d	Ω ω	ō	o
Ε ε	e	e	Αι αι	ai	e ⁸ , ai ⁹
Ζ ζ	z	z	Ει ει	ei	i ¹⁰ , ei ¹¹
Η η	ī	i	Οι οι	oi	i ¹² , oi ¹³
Θ θ	th	t	Υι υι	yi	i
Ι ι	i	i ³ , j ⁴	Ου ου	ou, oy ¹⁴	u, oi ¹⁴
Κ κ	k	k ⁵ , ki ⁶	Αυ αυ	au	aw ¹⁵ , af ¹⁶ , ai ¹⁷
Λ λ	l	l	Ευ ευ	eu	ew ¹⁵ , ef ¹⁶ , ei ¹⁸
Μ μ	m	m	Γκ γκ	gk	g ¹⁹ , ng ²⁰ , ngi ²¹
Ν ν	n	n	γγ ²²	gg	ng ²⁰ , ngi ²¹
Ξ ξ	x	ks	γχ ²²	gch	nch
Ο ο	o	o	γξ ²²	gx	nks
Π π	p	p	Μπ μπ	mp	b ¹⁹ , mb ²⁰
Ρ ρ	r	r	Ντ ντ	nt	d ¹⁹ , nd ²⁰
Σ σ ζ ⁷	s	s	Τζ τζ	tz	dz
Τ τ	t	t	Τσ τσ	ts	ts
Υ υ	y	i			

¹ przed o, ω, ου oraz przed literami spółgłoskowymi, np. Αργολίδα → Argolida, Γρεβενά → Grewena

² przed αι, αί, ε, έ (głoską [e]), np. Γερακοβούνι → Jerakowuni, Αιγές → Ejes, Αιγαίο → Ejeo; w nieakcentowanych połączeniach γει oraz γι – jeśli występują przed samogłoską α, ε, ο, αι – wszystkie dwa lub trzy znaki transkrybujemy łącznie jako j, np. Γιάρος → Jaros, Άγιο Όρος → Ajo Oros, Πλαγιάρι → Plajari; połączenia γεί, γί, γή, γύ, a także ich wersje nieakcentowane (γει, γι, γη, γυ) występujące przed spółgłoskami, oddaje się jako ji, np. Μονή Αγίου Στεφάνου → Moni Ajiu Stefanu, Βεργίνα → Werjina, Πολύγυρος → Polijiros, Γύθειο → Jitio, Αίγινα → Ejina; zasady te nie dotyczą dwuznaku γγ

³ zawsze przed literami spółgłoskowymi (np. Τρίκαλα → Trikala) oraz w środku wyrazu przed samogłoskami, jeśli na ι nie pada akcent, np. Κιάτο → Kiato, Κουνουπιδιανά → Kunupidiana, Μουνιές → Murnies

⁴ na początku wyrazu przed α, αι, ε, ο, ω ([a], [e], [o]), np. Ιωάννινα → Joanina

⁵ zawsze, z wyjątkiem pozycji przed znakami αι i αί oraz ε i έ (głoską [e]); nie dotyczy ε występującego w dwuznakach ει i εϊ

⁶ przed znakami αι, αί, ε, έ (głoską [e]); nie dotyczy ε występującego w dwuznakach ει i εϊ, np. Κερκίνη → Kierkini, Κέρκυρα → Kierkira, Καισαριανή → Kiesariani, Πόρτο Χέλι → Porto Chieli, Χαϊρώνεια → Chieronina

⁷ litera występuje wyłącznie na końcu wyrazu

⁸ jeśli żadna z liter nie jest akcentowana (αι) lub akcent pada na ι (αί)

⁹ jeśli akcent pada na α (άι) lub nad ι postawiono znak diezezy (αϊ), w tym wraz ze znakiem akcentu (αί)

- ¹⁰ jeśli żadna z liter nie jest akcentowana (ει) lub akcent pada na ι (εῖ)
¹¹ jeśli akcent pada na ε (έι) lub nad ι postawiono znak dierazy (εῖ), w tym wraz ze znakiem akcentu (εῖ)
¹² jeśli żadna z liter nie jest akcentowana (οι), lub akcent pada na ι (οῖ)
¹³ jeśli akcent pada na ο (ού) lub nad ι postawiono znak dierazy (οῖ), w tym wraz ze znakiem akcentu (οῖ)
¹⁴ w rzadko spotykanym przypadku zapisu οῦ transliteruje się jako oy i transkrybuje się jako oi (dotyczy to głównie słów starogreckich sporadycznie pojawiających się w tekstach nowogreckich)
¹⁵ przed literami samogłoskowymi oraz literami spółgłoskowymi dźwięcznymi β, γ, δ, ζ, λ, μ, ν, ρ
¹⁶ przed literami spółgłoskowymi bezdźwięcznymi θ, κ, ξ, π, σ, τ, φ, χ, ψ
¹⁷ jeśli akcent pada na α (ά) lub nad υ postawiono znak dierazy (αῦ), w tym wraz ze znakiem akcentu (αῦ)
¹⁸ jeśli akcent pada na ε (έ) lub nad υ postawiono znak dierazy (εῦ), w tym wraz ze znakiem akcentu (εῦ)
¹⁹ na początku wyrazu oraz w rzadkich przypadkach na końcu wyrazu (ta ostatnia możliwość dotyczy słów pochodzenia obcego)
²⁰ w środku wyrazu, przy czym spółgłoska *n* (w przypadku wymowy ng i nd) jest wymawiana tylnojęzykowo
²¹ dwuznak γκ i γγ przed dźwiękiem [e] (αι i αῖ oraz ε i εῖ) transkrybuje się jako ngi, np. Ἀγγελος → *Angielos*
²² dwuznak nie występuje na początku wyrazu

Inne uwagi do transliteracji i transkrypcji

Litery spółgłoskowe podwójne (z wyjątkiem ujętego w tabeli dwuznaku γγ) oddaje się w transkrypcji jako pojedyncze.

Akcent w języku greckim jest ruchomy i pada na jedną z trzech ostatnich sylab wyrazu. Oznacza się go za pomocą znaku ' (*acutus*) umieszczonego nad literą samogłoskową. W wyrazach jednosylabowych (poza kilkoma wyjątkami) jest on zbędny. Akcent nie jest opuszczany w transliteracji (ά, έ, ή, ί, ό, ύ, ώ → á, é, í, ó, ý, ô), pomijany jest zaś w transkrypcji.

Znak dierazy " nie jest opuszczany w transliteracji (ῖ, ῦ → ĭ, ŷ).

Uwaga: postawienie w transliteracji jednocześnie znaku makron (ˉ), stosowanego nad etą i omegą oraz akcentu (ή oraz ώ → í oraz ô), a także postawienie jednocześnie znaku dierazy i akcentu (ῖ oraz ῦ → ĭ oraz ŷ) w niektórych czcionkach, edytorach i systemach zapisu jest problematyczne. W sytuacjach niemożności jednoczesnego postawienia dwóch znaków diakrytycznych, zaleca się postawienie akcentu za literą z makronem lub znakiem dierazy (ĩ́, ố, ĭ́, ŷ́).

W przypadku większości liter transkrypcja jest zgodna z wymową, występują jednak następujące różnice:

	transkrypcja	wymowa
Γ, γ	g, j	g – przed znakami ο, ω, ου (głoskami [o] i [u]) oraz przed spółgłoskami: gh [IPA: ɣ] (zbliżone do dźwięcznego h); delikatnie nagłośnione j [IPA: j] w nieakcentowanych połączeniach γει, γη, γι, γυ, γαι, γε zbliżone do ji [IPA: j:], np. Αίγινα → [Ejina]
Δ, δ	d	dh [IPA: ð] jak angielskie th w słowie <i>mother</i>
Θ, θ	t	th [IPA: θ] jak w angielskim słowie <i>think</i>
Ι, ι	i, j, ij	i – przed literami spółgłoskowymi oraz w środku wyrazu przed samogłoskami, jeśli na ι nie pada akcent; j – na początku wyrazu przed nieakcentowanymi α, αι, ε, ο, ω ([a], [e], [o]), np. Ιωάννινα → Joanina; ij – akcentowane í występujące przed samogłoską, np. Παραλία → Paralija, Μακεδονία → Makiedonija, także na początku wyrazu, np. Ίος → Ijos
Τσ, τσ	ts	należy wymawiać jako [c]

Bibliografia:

1. Christidīs A.-F. / Χριστίδης Α.-Φ. (επιμ.), *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας: από τις αρχές έως την ύστερη αρχαιότητα*, Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη 2001.
2. Horrocks G. C., *Greek: A History of the Language and Its Speakers* (2nd ed.), Wiley-Blackwell, 2014.
3. Kopidakīs M.Z. / Κοπιδάκης Μ.Ζ. (επιμ.), *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας*, Αθήνα 1999.
4. Koutroulīs Ch. / Κουτρούλης Χ., *Μετατροπή του ελληνικού αλφαβήτου με λατινικούς χαρακτήρες*, Ελληνικός Οργανισμός Τυποποίησης 2001 [ΕΛΟΤ 2001:743].

5. Mrampiniōtis G. / Μπαπινιώτης Γ., *Συνοπτική ιστορία της ελληνικής γλώσσας. Με εισαγωγή στην ιστορικοσυγκριτική γλωσσολογία*. Κέντρο λεξικολογίας, Κέντρο Λεξικολογίας 2017.
6. PN-ISO 843:1999 – Konwersja znaków greckich na znaki łacińskie, PKN 1999.
7. Rodríguez Adrados F., *A History of the Greek Language: From its Origins to the Present*, Brill, 2005. Browning R., *Medieval and Modern Greek* (revised ed.), Cambridge University Press 2010.
8. Triantafyllidis M. / Τριανταφυλλίδης Μ., Άπαντα, τ. 3: *Νεοελληνική γραμματική: ιστορική εισαγωγή*, Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη 2002.

Oprac.: Irena Tsermegas, Przemysław Kordos